

САВДО КОРХОНАЛАРИДА МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТИ ҲИСОБИНИНГ МЕТОДОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ

Х.Ў.Пўлатов СамИСИ катта ўқитувчи

Аннотация: Савдо корхоналарида молиявий фаолияти ҳисобининг методологик масалалари такомиллаштириш

Калитли сўзлар: ташқи савдо, чакана савдо рақамли савдо, курьерлик хизматлари, ички савдо, савдода чегирма

Аннотация: Совершенствование методологических вопросов учета финансовой деятельности в торговых предприятиях

Ключевые слова: внешняя торговля, розничная электронная торговля, курьерские услуги, внутренняя торговля, торговые скидки.

Abstract: Improvement of methodological issues of accounting of financial activity in trade enterprises

Keywords: foreign trade, retail digital trade, courier services, domestic trade, trade discount

Хўш, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг муҳим тури, шунингдек, мос равишда бухгалтерия ҳисобининг муҳим объектларидан бири сифатида тан олинган молиявий фаолиятнинг ўзи нима? Амалдаги меъёрий хужжатларда молиявий фаолият таркибига киритилган хўжалик жараёнлари ва муомалалари, уларни ифодаловчи кўрсаткичлар ҳисобининг методологик асослари қай даражада ушбу фаолиятнинг мазмун ва моҳиятига мос келади? Қуйида ушбу муҳим масалаларнинг, фикримизча, илмий, услубий ва амалий жиҳатдан такомиллаштиришга муҳтож бўлган айрим жиҳатларига тўхталамиз.

Бизнингча, иқтисодий фанлар, чунончи, бухгалтерия ҳисоби фани олдида турган энг муҳим масалалардан бири бўлиб «молиявий фаолият» тушунчасига илмий асосланган таърифни бериш, шунингдек корхоналарнинг ушбу фаолиятини ифодаловчи жараёнлар ва хўжалик муомалаларининг таркиби ҳамда мазмунини аниқ ифодалаб бериш ҳисобланади. Бу вазифани адо этишнинг муҳим аҳамияти шундаки, у молиявий фаолият натижаларини ифодаловчи кўрсаткичларни, чунончи унга доир даромад ва харажатларни бевосита ушбу фаолиятнинг мазмун ва моҳиятига тўлиқ мос равишда ҳисобга олиш учун асос бўлади.

Изланишлар меъёрий-ҳуқуқий хужжатларда ва даврий адабиётларда молиявий фаолиятга турлича таъриф берилганлигини, шунингдек уни ифодаловчи кўрсаткичлар таркибини белгилашда айрим чалкашликлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Чунончи, республикамизнинг 9-сон БҲМС «Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот»¹ ҳамда ушбу стандартга асосланиб ёзилган айрим адабиётларда² молиявий фаолиятга «корхоналар хусусий ва қарзга

¹ 9-сон БҲМС «Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот». Ўз.Р. Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 4 ноябрда рўйхатга олинган, № 519.

² Тўлаходжаева М.М. и др. Финансовый учет. – Тошкент, 2003. – с.232.

олинган маблағлари миқдорида ўзгаришларга олиб келувчи фаолият» мазмунида таъриф берилган. Мос равишда молиявий фаолиятни ифодаловчи хўжалик жараёнлари ва муомалалари таркибига 9-сон БҲМСда акцияларни ва бошқа қимматли қоғозларни чиқариш ва жойлаштириш, мулкни узоқ муддатга ижарага олиш (лизинг), ўзга корхоналардан кредит ва қарзларни олиш, ушбу кредиторлик қарзларни қайтариш, уларга доир дивиденд ва фоиз тўловларини амалга оширишлар киритилган. «Маҳсулот (иш, хизмат)ларни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тўғрисида низом»да³ ҳамда 21-сон БҲМС «Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома»да⁴ молиявий фаолиятга таъриф берилмаган бўлсада, лекин унинг натижаларини ифодаловчи кўрсаткичлар таркибига олинган дивидендлар, фоизлар кўринишидаги даромад ва харажатлар, ижобий ва салбий курс фарқлари, молиявий лизинга доир даромад ва харажатлар, қимматли қоғозларни чиқариш ва жойлаштиришга доир даромад ва харажатлар, уларни қайта баҳолашдан олинган натижалар киритилган.

Бизнингча, корхоналарнинг хусусий ва қарзга олинган маблағлари миқдорида ўзгаришларга нафақат молиявий фаолият, балки бошқа фаолият турлари ҳам олиб келади. Масалан, асосий фаолият ҳисобланган маҳсулот (иш, хизмат)ларни ишлаб чиқариш ва сотиш фаолияти бевосита хусусий капиталнинг элементи ҳисобланган тақсимланмаган фойдани кўпайтиради. Шунингдек, корхоналарнинг хусусий капитали миқдорида улар олиб бораётган инвестиция ва бошқа фаолият турлари ҳам бевосита таъсир ўтказади. Шу боис, фикримизча, **молиявий фаолият** деганда *корхоналарнинг маблағларни қарзга олиш, қимматли қоғозларни чиқариш ва сотиш, хусусий капитални бегараз молиявий ёрдам, текин олинган мулк, аъзолик бадаллари, грант, субсидия ва дотациялар эвазига кўпайтириш билан боғлиқ муносабатлар мажмуаси*, деб ифодалаш тўғрироқдир.

Юқорида келтирилган таърифдан келиб чиққан ҳолда корхоналарнинг молиявий фаолияти натижаларини ифодаловчи кўрсаткичлар, чунончи даромадлар ва харажатлар таркибига қуйидагиларни киритишни мақсадга мувофиқ деб биламиз (1-жадвал)

1-жадвал

Молиявий фаолиятга доир даромад ва харажатларнинг тавсия этилаётган таркиби

Даромадлар	Харажатлар
1. Олинган грант, субсидия ва дотациялар	1. Фоизлар кўринишидаги харажатлар
2. Бошқа шахслардан қайтариб бермаслик шарти билан олинган молиявий ёрдам	2. Роялти кўринишидаги харажатлар
3. Текинга олинган мулк	3. Қимматли қоғозлар эмиссиясидан кўрилган зарарлар

³ Ўз.Р. ВМ нинг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган (кейинги киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан)

⁴ 21-сон БҲМС «Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома». Ўз.Р. Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 23 октябрда рўйхатга олинган, № 1181.

4.Ижобий курс фарқлари 5.Қимматли қоғозлар эмиссиясидан олинган даромадлар	4.Салбий курс фарқлари
---	------------------------

Бизнинг фикримизча, 21-сон БХМС корхоналарнинг молиявий фаолияти бўйича юқорида келтирилган даромад ва харажатларни улар учун мўлжалланган алоҳида счётларда акс эттириши лозим. Ушбу мақсадга эришиш учун амалдаги 21-сон БХМСда назарда тутилган мос равишдаги 9500 «Молиявий фаолият даромадларини ҳисобга олувчи счётлар» ва 9600 «Молиявий фаолият харажатларини ҳисобга олувчи счётлар» таркибини қуйидагича белгилаш мақсадга мувофиқ (2-жадвал).

2-жадвал

Молиявий фаолиятга доир даромад ва харажатларни ҳисобга олувчи счётларнинг тавсия этилаётган таркиби

9500 «Молиявий фаолият даромадларини ҳисобга олувчи счётлар»	9600 «Молиявий фаолият харажатларини ҳисобга олувчи счётлар»
9510 «Грант, субсидия ва дотациялар кўринишидаги даромадлар»	9610 «Фоизлар кўринишидаги харажатлар»
9520 «Қайтариб бермаслик шарти билан олинган молиявий ёрдам»	9610 «Роялти кўринишидаги харажатлар»
9530 «Текинга олинган мулк»	9630 «Қимматли қоғозлар эмиссиясидан кўрилган зарарлар»
9540 «Ижобий курс фарқлари	9640 «Салбий курс фарқлари»
9550 «Қимматли қоғозлар эмиссиясидан олинган даромадлар»	

Амалдаги 21-сон БХМСда молиявий фаолият даромадлари таркибига киритилган дивидендлар ва фоизлар кўринишидаги даромадлар, бизнингча, мазмун ва моҳиятига кўра молиявий фаолиятнинг натижаси ҳисобланмайди. Улар мазмунига кўра корхоналарнинг инвестиция фаолиятининг натижалари бўлиб ҳисобланади. Шу боис ҳам, бизнингча, ушбу турдаги даромадларни молиявий фаолиятга доир даромадларни ҳисобга олувчи счётлар таркибидан чиқариш ҳамда мос равишда инвестиция фаолиятдан олинган даромадларни ҳисобга олувчи счётлар таркибига киритиш мақсадга мувофиқдир.

Фикримизча, молиявий фаолиятга доир даромадлар ҳисобининг 21-сон БМСда назарда тутилган методологик тамойиллари уларга айрим ўзгартиришлар киритишга муҳтож. Чунончи, стандартда назарда тутилган тартибда олинган аъзолик бадаллари, грант, субсидия ва дотацияларни корхоналарнинг устав капитали, қўшилган капитали ва резерв капиталига олиб бориш назарда тутилган. Бу тартиб молиявий фаолиятга доир бўлган даромадларни улар учун мўлжалланган счётларда акс эттирилмасдан қилинишига, шунингдек даромад (фойда) солиғи ёки ягона солиқ тўловини ҳисоб-китоб қилишда уларни даромадларни акс эттирувчи счётлардан эмас, балки хусусий капитални акс эттирувчи счётлардан йиғиб олиш бўйича қўшимча ишларни амалга ошириш заруриятини туғдиради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Уразов К.Б. Савдода бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортиш.–Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2004.–336 б.; 101.
2. Urazov K. B. Buxgalteriya hisobi va audit: Oliy o'quv yurtlari uchun.– Т.: O'qituvchi, 2004. –448 b.;
3. Уразов К.Б., Вахидов С.В. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик.- Т.: «Адиб», 2011. – 480 б;
4. Уразов К.Б. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси корхоналарида бухгалтерия ҳисобининг долзарб муаммолари. //«Сервис» журнали. 2009. №1. -Б.107-114.;
5. Уразов К.Б., Худайбердиев Н.У., Аннаев М.Б., Исроилов Ё.Ж., Мардонов М.Ш. Хизмат кўрсатиш соҳаси субъектларида бухгалтерия ҳисоби ва аудитнинг долзарб масалалари. Монография. – Т.: Иқтисодиёт, 2011. – Б. 75-99;
6. Бухгалтерия ҳисобининг миллий ва халқаро стандартлари